PROCEDEE INTERNE DE ÎMBOGĂŢIRE A VOCABULARULUI*

INTRODUCERE ÎN STUDIUL FORMĂRII CUVINTELOR

1. În capitolul precedent am arătat (printre altele) că, graţie mai ales *împrumuturilor neologice* de origine latino-romanică şi germanică, româna a dobândit prestigiul unei limbi europene de cultură şi de civilizaţie, care este capabilă să exprime absolut orice, începând cu cele mai abstracte idei filozofice şi terminând cu ultimele cuceriri în domeniul tehnicii şi al ştiinţei. La momentul potrivit, am subliniat că necesităţile de îmbogăţire a vocabularului sunt satisfăcute nu numai prin recurgerea la împrumuturi din alte limbi, ci şi prin folosirea unor mijloace exclusiv interne, de care urmează să ne ocupăm în capitolul de faţă. Înainte de a studia principalele *procedee interne* de îmbogăţire a vocabularului românesc (adică **derivarea** şi**compunerea**), sunt necesare câteva precizări referitoare la familia lexicală şi la statutul acestui compartiment al limbii pe care ne-am obişnuit să-l numim FORMAREA CUVINTELOR.

2. Unii lingvişti români şi străini includ *formarea cuvintelor* în *morfologie* cu care cea dintâi seamănă îndeosebi prin caracterul ei sistematic (atât de vizibil mai ales în domeniul *derivării*). Astfel, aşa cum, spre exemplu, orice verb românesc se termină la persoana a II-a sing. a indicativului prezent în **i** plenison, silabic sau foarte scurt (*afli, bei, poţi*), tot aşa de la aproape orice verb se poate forma, în limba noastră, un nume de agent cu ajutorul sufixului *tor* (cf.: *scriitor, muncitor, alergător* etc.). Se poate spune că, în ambele cazuri, avem de-a face cu un număr relativ mic de reguli după care se creează atât noile cuvinte, cât si formele gramaticale ale unui cuvânt supus flexiunii. Alţi cercetători consideră că *sistemul de formare a cuvintelor* trebuie înglobat în studiul vocabularului, adică al disciplinei lingvistice cunoscute sub denumirea de lexicologie. În sfârşit, nu lipsesc nici cei care văd în *formarea cuvintelor* o ramură distinctă a lingvisticii, fiindcă ea ocupă, într-adevăr, un loc de tranziţie între *vocabular* şi *structura gramaticală*. Considerând (cu rezervele de rigoare) că *formarea cuvintelor*este o secţiune a lexicologiei (în sens foarte larg), ne întemeiem pe faptul că aceasta duce la crearea de noi unităţi lexicale pe baza celor care există deja într-o limbă dată. În acelaşi timp, urmăm o concepţie care este, practic, aproape definitiv impusă în învăţământul românesc de toate gradele şi care constă în studierea sistemului de formare a cuvintelor în cadrul vocabularului.

3. În lingvistica românească, importanţa formării cuvintelor a fost adeseori subliniată, arătându-se, pe bună dreptate, că aceasta reprezintă unul din capitolele cele mai importante ale unei limbi, întrucât *se poate vedea aici mecanismul însuşi al creaţiei lexicale sau felul în care procedează o limbă pentru a-şi crea elemente noi, dotate cu sensuri noi* (cf. Al. Rosetti, ILR 2, p. 327). Dovezi ale atenţiei speciale de care se bucură la noi formarea cuvintelor găsim în elaborarea câtorva teze de doctorat (consacrate îndeosebi derivării), apoi în apariţia celor 6 volume de *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* (SMFC, Bucureşti, 1959-1972) şi mai ales în elaborarea amplului tratat *Formarea cuvintelor în limba română* (ai cărui redactori responsabili sunt Al. Graur şi Mioara Avram).

Din această lucrare fundamentală, au fost tipărite, până în prezent, două volume deosebit de valoroase, dintre care primul se ocupă de **compunere** (şi e în întregime redactat de Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan, Bucureşti, 1970), iar al doilea este consacrat **prefixelor**, a apărut în anul 1978 şi e opera unui colectiv de 10 cercetători. Aceloraşi autori şi redactori responsabili le mai datorăm vol. al III-lea din FCLR, care este intitulat **Sufixele** şi care se află în manuscris la Institutul de

Lingvistică din Bucureşti. În acest al III-lea tom (care cuprinde două părţi şi care e aproape gata pentru tipar), sunt inregistrate şi studiate din toate punctele de vedere, □peste **300** de sufixe simple şi **350** complexe (compuse şi dezvoltate)”. Informaţia provine de la Mioara Avram, *Formarea cuvintelor şi cultivarea limbii române*, în LL, nr. 4 din 1983, p. 501. În SINTEZE (p. 54 şi 57) am indicat cifra de □aproximativ *500* de sufixe ale limbii române”, incluzându-le, bineînţeles, şi pe cele complexe. Acestei cifre foarte aproximative trebuie să-i preferăm pe cea de mai sus, care este, neîndoielnic, mult mai apropiată de realitate, din moment ce provine de la un întreg colectiv de cercetători, care studiază, de multă vreme şi în mod foarte serios, problemele s u f i x ă r i i în limba română. O bibliografie aproape e x h a u s t i v ă (dar numai până în 1970) a domeniului de care ne ocupăm este înregistrată în lucrarea colectivă: *Formarea cuvintelor în limba română. Cercetare bibliografică* (coordonator: Maria Negraru), Biblioteca Centrală Universitară (= BCU), Bucureşti, 1971. Pentru o bibliografie selectivă a aceluiaşi domeniu (de data aceasta până în 1977), vezi, de asemenea, Theodor Hristea, *Romanian Vocabulary and Etymology*, în CTRL, p. 215-220 şi 238-254.

CONCEPTUL DE FAMILIE LEXICALĂ

Pentru înţelegerea sistemului de formare a cuvintelor şi mai ales a mecanismului derivării într-o limbă oarecare, lămurirea conceptului de *familie lexicală* precum şi studierea *structurii morfologice* (sau *morfematice*) a cuvântului sunt de o utilitate indiscutabilă. Întrucât ultima problemă este pe larg tratată în partea finală a capitolului *Introducere în studiul morfologiei*, aici vom încerca să precizăm, în primul rând, ce se înţelege printr-o familie lexicală şi, în al doilea rând, să arătăm (prin câteva exemple concrete) care sunt elementele din a căror îmbinare rezultă noi cuvinte sau unităţi lexicale. Despre o definiţie foarte clară şi unanim acceptată nu dispunem nici în cazul de faţă, dar se admite, de obicei, că *o familie lexicală înglobează totalitatea cuvintelor formate prin derivare, prin compunere şi prin schimbarea valorii gramaticale de la acelaşi cuvânt de bază*. Astfel, de la verbul **a face** au fost formate mai multe derivate cu sufixe (spre exemplu: *făcător, făcătură* etc.), derivate cu prefixe (*desface, preface, reface* etc.), derivate parasintetice (cu prefixe şi sufixe în acelaşi timp:*prefăcător, prefăcătorie* etc.) şi compuse propriu-zise sau cu elemente de compunere: *bineface, binefăcător, răufăcător* sau *contraface* (format din elementul de compunere *contra-* + *face*, după modelul fr. *contrefaire*). O precizare care se impune neapărat este că, în mod obişnuit, familia lexicală a unui cuvânt se stabileşte la nivelul unei singure limbi (de pildă: româna, franceza, latina etc.). Într-o *familie lexicală* de acest gen nu trebuie să includem decât derivatele şi compusele create în interiorul limbii respective şi, eventual, împrumuturile neologice analizabile. După părerea noastră, deşi este un cuvânt împrumutat, *floral* poate fi inclus în familia lui *floare*, dar *florilegiu* şi *eflora* nu sunt în aceeaşi situaţie. Neologismele împrumutate, dar neanalizabile sau locuţiunile şi expresiile în care intră un cuvânt oarecare nu aparţin familiei lexicale a acestuia. Referindu-ne, spre exemplu, la substantivul **mână**, vom spune că din familia lui lexicală fac parte derivatele româneşti *mânuţă, mânuşiţă, mănuşă, mânui, înmâna* etc., dar nu şi împrumuturile neologice *manevră, manşetă, manichiură, manufactură* etc. (a căror rădăcină mai îndepărtată este lat. *manus*). Tot aşa, nu intră în familia lexicală a lui *mână* nici combinaţiile frazeologice: *mână în mână, peste mână, pe sub mână, a da mâna, a fi mână spartă, a avea pe cineva la mână* şi multe altele.

Despre acestea s-ar putea spune că alcătuiesc **familia frazeologică** a aceluiaşi cuvânt, dar noul concept (care este un fel de pandant al lui *familie lexicală*) nu a pătruns încă în terminologia lingvistică, deşi l-am propus în LR XXVI (1977), nr. 6, p. 593 şi îl considerăm absolut necesar.

Cuvintele compuse pot să aparţină la mai multe familii lexicale, în funcţie de numărul termenilor care intră în componenţa lor şi care sunt dotaţi cu conţinut noţional. Aceasta înseamnă că un compus ca **gura-leului** va fi inclus atât în familia lui *gură*, cât şi a lui *leu*, iar *Statu-Palmă-Barbă-Cot* va fi încadrat în patru familii lexicale conform cu structura lui foarte complexă.

În continuare vom discuta cât mai detaliat cu putinţă cuvântul **tânăr**, în a cărui familie lexicală intră: *tânăruţ, tinerel, tineresc, tinereşte, tineret, tinereţe, tinerime, întineri, întineritor*etc. Din examinarea acestor cuvinte rezultă mai multe lucruri, şi anume:

a) Toate sunt înrudite, într-o măsură mai mică sau mai mare, în ceea ce priveşte sensul lor lexical.

b) Deşi intră în aceeaşi familie, cuvintele citate nu aparţin totuşi unei singure categorii lexico-gramaticale, întrucât *tineret, tinereţe* şi *tinerime* sunt substantive, *întineri* e verb,*întineritor* e adjectiv, iar *tinereşte* este adverb.

c) În sfârşit, nu e greu de observat că, deşi cele zece cuvinte diferă mai mult ori mai puţin prin partea lor finală sau iniţială, aproape toate au un element comun, care este **tiner**- şi pe care îl numim *rădăcină*. Toate cuvintele cu sens înrudit şi formate de la aceeaşi rădăcină alcătuiesc, după cum am spus, o familie de cuvinte. În cursul flexiunii (adică al declinării şi al conjugării), acest element comun pe care îl numim □rădăcină" poate fi uşor modificat, fără să fie însă şi înlocuit. Astfel, alături de **tânăr**- (care e prezent numai în forma de singular a cuvântului-bază şi în derivatul foarte rar *tânăruţ*) apare mult mai frecvent *tiner-,* pe care, din această cauză, l-am şi considerat variantă fundamentală. Într-o situaţie similară se află radicalul **flor**-, care cunoaşte şi el varianta **floar**- (pe care o întâlnim chiar în *floare*). Tot aşa, într-o altă familie de cuvinte (în care intră *purta, purtat, nepurtat, purtare, port* şi*purtător*) rădăcina comună cunoaşte patru variante, şi anume: **purt-, port-, porţ**- (de exemplu în *tu porţi*) şi **poart**- (în *el poartă* sau în forma de conjunctiv *să poarte*).

În mod obişnuit, rădăcina nu constituie singură un cuvânt, ci i se adaugă anumite elemente pe care le numim AFIXE. După poziţia pe care o ocupă faţă de rădăcină, elementele adăugate acesteia se împart în două mari categorii, şi anume: unele care sunt plasate înaintea rădăcinii şi se numesc PREFIXE, iar altele care sunt ataşate la sfârşitul ei şi poartă denumirea de SUFIXE. Referindu-ne la unele dintre cuvintele citate mai înainte, vom spune că grupul de sunete **în**- (din *întineri*) constituie un prefix, iar grupurile -**et** (din *tineret*), **eţe** (din *tinereţe)* şi -**ime** (din *tinerime*) sunt sufixe pe care le numim lexicale sau derivative. Cu ajutorul lor se formează noi cuvinte şi, uneori, noi părţi de vorbire, în raport cu cele de la care porneşte derivarea. Astfel, *florăreasă* aparţine aceleiaşi categorii lexico-gramaticale ca şi *florar* de la care provine, în timp ce *înfloritor* este adjectiv în raport cu *înflori* de la care derivă şi care e verb.

Cuvântul care serveşte ca element de bază pentru formarea altor cuvinte se numeşte primitiv sau cuvânt-bază. Cel format prin adăugarea unui prefix sau sufix se numeşte cuvânt derivat. Astfel, în cazul derivatului *frumuseţe* vom spune ca primitivul este adjectivul *frumos*, la care s-a ataşat sufixul *-eţe*; în cazul lui *cărăuşie* vom spune ca baza este *cărăuş*(derivat de la verbul *căra* + suf. *-uş*); în cazul verbelor *înfrunzi* şi *întrista* primitivele sunt, în mod evident *frunză* şi *trist*, cărora li s-a adăugat prefixul *în-*. Exemplele ar putea fi uşor înmulţite, dar nu e cazul. Ceea ce este mai important e faptul că, de multe ori, prefixele şi sufixele nu se adaugă direct la rădăcină, ci la aşa-numita temă lexicală. Aceasta e comună tuturor formelor flexionare sau gramaticale ale unui cuvânt şi e formată, în mod obligatoriu, dintr-o rădăcină şi cel puţin un sufix sau un prefix. Astfel, *lăptăreasă* este derivat prin adăugarea sufixului *-easă* la tema *lăptar*, iar această temă, la rândul ei, este ea însăşi un derivat de la *lapte* + suf. *-ar*. Prin urmare, în tema *lăptar-* există rădăcina *lăpt-* şi un sufix *-ar*, tot aşa cum în tema de la care s-a format adjectivul *străbătător* avem rădăcina verbului *a bate* (în cazul de faţă *-băt-*) + prefixul *stră-*.

Ţinând seama de partea de vorbire care constituie punctul de plecare al derivării, temele lexicale pot fi împărţite în verbale şi nominale, iar ultimele în substantivale şi adjectivale. Despre adjectivul *înfloritor* spunem că s-a format de la o temă verbală, care este *înflori*, în timp ce *bucătăreasă* spre exemplu, provine de le o temă nominală (şi anume *substantivală*), care este*bucătar* (din *bucate* + suf. *-ar*). Menţionăm că în cazul lui *bucătar* ca şi al altor derivate (spre exemplu: *dinţat*, *cioturos, noduros, picura* etc.) derivarea s-a făcut de la forma de plural a primitivelor, întrucât aceasta este superioară celei de singular sub raportul frecvenţei.

RAPORTUL DINTRE RĂDĂCINĂ ŞI RADICAL

În majoritatea lucrărilor de specialitate (româneşti şi străine), termenul *rădăcină* este sinonim cu cel de r a d i c a l, deşi nu este normal să se folosească doi termeni diferiţi pentru exact aceeaşi realitate lingvistică. După Valeria Guţu Romalo (vezi *Morfologie structurală a limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 39 şi urm.), rădăcina poate să coincidă cu radicalul ori poate fi inclusă în acesta din urmă când e vorba de cuvinte formate prin derivare. Astfel, la nivelul limbii române, un segment fonic cum este **cânt-** (din *cânt-a*) trebuie considerat, în acelaşi timp, rădăcină şi radical, însă în *descânt-a* radicalul este **descânt-**, ceea ce înseamnă că el coincide cu aşa-zisa ☐temă lexicală”. Tot aşa, în *călători* rădăcina este **căl-** (din *cal-e*), pe când radicalul e o grupare de două morfeme **(căl-ător)**, deci o unitate divizibilă, în a cărei componenţă intră şi rădăcina privită exclusiv ca ☐morfem independent” sau ☐unitate morfemică indivizibilă”. Precum vedem, radicalul poate să conţină în plus anumite afixe derivative, pe când rădăcina este întotdeauna o unitate minimală indivizibilă. Indiferent dacă el coincide cu rădăcina (ca în **bat-***e*, **cânt-***a* etc.) sau nu se identifică cu aceasta (ca în **răzbat-***e*, **încânt-***a* şi altele), radicalul apare ca element constant în toate formele flexionare ale unui cuvânt, fie el derivat sau nederivat. Acceptând această distincţie, care se întâlneşte şi la unii lingvişti străini şi pe care o considerăm binevenită, cei doi termeni (adică *rădăcină* şi *radical*) pot fi folosiţţ, în continuare, precis specializaţi din punct de vedere semantic […].

DERIVAREA CU PREFIXE

Ca procedeu principal de îmbogăţire a vocabularului, p r e f i x a r e a constituie obiectul de cercetare aproape exhaustivă al unui întreg volum din tratatul *Formarea cuvintelor în limba română* (vezi şi precizările care se fac mai jos). Din acest motiv, în primul rând, şi din lipsă de spaţiu, nu vom insista aici asupra formării cuvintelor cu ajutorul prefixelor, dar vom face câteva precizări pe care le considerăm importante şi care se adaugă celor făcute anterior.

1. Una dintre aceste precizări se referă la toate tipurile de *derivare*, despre care am spus că, indiferent de natura ei, are întotdeauna şi în orice limbă un caracter sistematic. Aceasta înseamnă că, pe baza câtorva modele mai uzuale şi cu ajutorul unui număr relativ mic de afixe, se pot forma sute şi chiar mii de cuvinte, pe care le înţelegem uşor, tocmai fiindcă sunt construite după tipare preexistente şi în conformitate cu anumite reguli pe care le-am deprins încă din copilărie. Din acest punct de vedere, derivarea, în general (deci şi prefixarea), se aseamănă cu morfologia, care are un caracter şi mai sistematic, reducându-se la un număr foarte mic de reguli în comparaţie cu marele număr de cuvinte care există într-o limbă oarecare.

Pentru detalii şi pentru alte aspecte ale raporturilor existente între gramatică şi formarea cuvintelor, vezi GLR, vol. I, p. 18-23.

2. *Derivarea cu prefixe* a mai fost apropiată şi de *compunere* sau chiar inclusă în aceasta de către unii cercetători. Considerarea cuvintelor formate prin prefixare drept compuse se bazează pe argumentul ca prefixele păstrează mai bine legătura cu diverse instrumente gramaticale autonome şi în primul rând cu prepoziţiile. Să se compare, spre exemplu, **în**- din*îngropa* cu acelaşi *în* din ☐*a băga în groapă*" sau prepoziţia *între* cu prefixul *între*- din verbele *întretăia, întrevedea* etc. Deşi aici asemănarea este vizibilă, în cele mai multe cazuri adevăratele prefixe nu sunt, precum se ştie, şi cuvinte autonome. De aceea ele nu pot fi considerate elemente de compunere (aşa cum sunt privite *micro-, macro-, foto-, pseudo-, radio-* şi altele de origine grecească şi, mai rar, latinească). În foarte multe privinţe, *prefixele* seamănă, desigur, cu *sufixele,* de care nu pot fi separate. Ca şi acestea din urmă, ele se valorifică semantic numai în combinaţie cu un cuvânt-bază, după cum va rezulta şi din exemplele care urmează. Mai clar spus, din punct de vedere funcţional, prefixele trebuie puse în aceeaşi categorie cu sufixele şi punctul de vedere funcţional este cel care prevalează. În concluzie, vom spune că orice cuvânt format cu un prefix (adăugat la o temă nominală sau verbală) este derivat, nu compus.

3. De foarte multe ori, cuvintele formate cu prefixe aparţin aceleiaşi categorii lexico-gramaticale ca şi baza de la care a pornit derivarea. Astfel, *a desprinde* este format din prefixul *des-+ prinde* (care e tot verb), *răzgândi* este din *răs-* + *gândi*, adjectivul *neciteţ* provine din *ne***-** + *citeţ* (el însuşi un adjectiv derivat), *inadaptabil* este o formaţie românească din *in-* + adj.*adaptabil* (împrumutat) ş.a.m.d. Alteori, cuvintele formate cu ajutorul prefixelor pot aparţine altei clase morfologice decât primitivele, dar în acest caz este nevoie şi de un sufix. De exemplu, verbele *îndulci* şi *înroşi* provin de la adjectivele *dulce* şi *roşu*, tot aşa cum *îndrăgosti* şi *împături* sunt formate cu acelaşi prefix foarte productiv *în-* şi cu sufixul *-i*, adăugate, de data aceasta, la substantivele *dragoste* şi *pătură*. Cuvintele formate, în acelaşi timp, cu un prefix şi un sufix se numesc **d e r i v a t e p a r a s i n t e t i c e.**

4. În ceea ce priveşte vechimea şi originea prefixelor din limba română, menţionăm că unele sunt foarte vechi, pentru că au fost moştenite din latină (de ex.: **în-, des-** sau **stră**-, pe care îl întâlnim în *străbun, strămoş, străbate, străluci* etc.). Alte prefixe au fost împrumutate din slavă (spre exemplu **ne**- sau **răs**-), iar cele mai multe provin din limbile apusene şi în special din franceză, care, după cum ştim, ne-a furnizat un mare număr de neologisme. Dintre prefixele neologice amintim pe**: a**- (din *apoetic*), **ante**- (din *antebelic*), **anti**- (din*antiinfecţios*), **con**- (din *consfătui*), apoi **contra-, extra-, hiper-, inter-, super-**, **trans-** şi altele, care la originea lor mai îndepărtată (latină sau greacă), sunt, de fapt, cuvinte propriu-zise.

5. Pentru *derivarea cu prefixe*, cititorul se poate adresa celui de-al doilea capitol din FCLR, consacrat exclusiv acestui tip de formare a cuvintelor în limba română. După o amplă*introducere* (semnată de Mioara Avram şi consacrată problemelor generale ale prefixării), urmează **75** de monografii în care sunt studiate pe larg **86** de prefixe româneşti, adică atâtea câte au putut fi identificate cu ajutorul analizei formale, semantice şi etimologice. În fiecare monografie (care cercetează un prefix ori, mai rar, o serie de prefixe înrudite), se prezintă inventarul de formaţii prefixale, se indică originea şi variantele etimologice sau condiţionate fonetic ale prefixului studiat, se arată care sunt temele la care acesta se ataşează, se examinează sensurile sau valoriel lui semantice, se precizează clasa morfologică a derivatelor şi se indică repartiţia teritorială şi stilistică a acestora. La sfârşitul fiecărei monografii, se fac aprecieri în legătură cu productivitatea prefixului studiat, care este urmărit nu numai în diversele epoci de dezvoltare ale limbii noastre, ci chiar în stilurile funcţionale şi (mai rar) în graiurile teritoriale. În total, volumul înregistrază 5.680 de formaţii prefixale analizabile şi semianalizabile, care ar putea fi clasificate în patru categorii fundamentale, şi anume: **a)** derivate moştenite din latină: *închide, deschide, rămâne etc*.; **b)** împrumuturi din alte limbi: *deservi, nonsens, prefabricat* etc.; **c)** calcuri sau imitaţii după modele străine: *demers, concetăţean, întrevedea, subestima* şi **d)** creaţii interne ale limbii române: *dezrobi, înţărca, nefericit, zăuita* şi multe altele. Ultima secţiune a volumului conţine 6 studii de sinteză, în care sunt examinate diverse probleme dintre cele mai importante, începând cu *supraprefixarea* (sau ☐cumulul de prefixe”) şi terminând cu *originea prefixelor româneşti* […].

DERIVAREA CU SUFIXE

Din capul locului vom spune că aceasta este mult mai răspândită decât cea realizată cu ajutorul prefixelor. După cum am văzut, există în limba română peste 600 de sufixe, dintre care unele sunt foarte vii sau productive în epoca actuală. Existenţa unui număr atât de mare de sufixe, precum şi productivitatea incontestabilă a unora dintre ele ne îndreptăţesc să afirmăm că româna este o limbă de tip derivativ, asemenea latinei, care îi stă la bază şi a cărei structură o continuă, în linii mari, şi din acest punct de vedere. De cele mai multe ori, sufixele conferă cuvintelor nou-create o anumită valoare *semantică* şi *morfologică*, ceea ce ne permite să clasăm derivatele realizate cu ajutorul lor în câteva categorii mai importante, după cum urmează:

– Nume de agent (care denumesc pe autorul unei acţiuni, pe cel care îndeplineşte o funcţie sau exercită o meserie etc.). Exemple de astfel de derivate: *muncitor, croitor, cizmar, lăutar, laptagiu, reclamagiu, complotist, fotbalist* şi altele.

– Nume de instrument: *tocător, întrerupător, ascuţitoare, stropitoare, secerătoare* (maşina), *mestecău* etc.

– Derivate cu sens colectiv (sau substantive colective): *ţărănime, muncitorime, brădiş, tufiş, brădet, frăsinet, cânepişte, porumbişte* etc.

– Derivate abstracte (prin care sunt denumite însuşiri, caracteristici, acţiuni etc.): *răutate, exactitate, omenie, vrednicie, ciudăţenie, muţenie, îndrăzneală, socoteală, învăţătură, săritură* şi multe altele.

– Derivate care indică originea: *oltean, muntean, clujean, olandez, albanez, berlinez, românesc, franţuzesc, englezesc* etc.

– Derivate augmentative (prin care sunt denumite obiecte de dimensiuni mai mari decât ale obiectelor desemnate prin cuvintele-bază). Exemple: *buboi* (derivat de la *bubă*), *băieţoi, fătoi, măturoi, puştan, ţopan, beţivan* etc., aproape toate cu valoare peiorativă.

– D e r i v a t e d i m i n u t i v a l e (al căror sens diferă de cel al cuvintelor de bază prin faptul că obiectele denumite de ele sunt mai mici decât cele obişnuite). Exemple: *căluţ, frăţior, scăunel, băieţaş, gărduleţ, linguriţă, furculiţă* etc.

Pentru fiecare dintre categoriile amintite mai înainte există sufixe corespunzătoare, mai vechi sau mai noi şi mai mult sau mai puţin productive. Astfel, **-ar, -tor** şi **-giu** sunt sufixe de nume de agent; -**ime, -et, -iş** etc. sunt sufixe colective: -**el, -aş, -uţ** şi altele sunt sufixe diminutivale; **-(ă)tate, -ie, enie** şi -**eală** sunt sufixe abstracte ş.a.m.d. Dintre sufixele aparţinând ultimei categorii, este productiv, în limba română contemporană, *-ism*, care (asemenea altor sufixe neologice) poate fi socotit □internaţional”, fiindcă apare în foarte multe alte limbi. La noi se întâlneşte atât în cuvinte împrumutate (ca *realism, socialism* etc.), cât şi în unele formaţii specific româneşti, cum sunt: *junimism, sămănătorism, paşoptism, ţărănism*etc. Tot sufixe neologice productive ori foarte productive mai sunt: **-ist** (din *bonjurist, paşoptist, şahist, şantajist*), -**ian** (din *eminescian, arghezian, sadovenian*), -**itate** (din*sticlozitate, spectaculozitate, directitate, postumitate*), -**iza** (din *nominaliza, pauperiza, inofensiviza*) şi multe altele, pe care spaţiul nu ne permite nici măcar să le menţionăm.

O situaţie aparte au sufixele denumite m o ţ i o n a l e, pentru că se realizează cu ajutorul lor *moţiunea*, prin care înţelegem procedeul de formare a unor cuvinte masculine de la feminine şi invers. Dintre sufixele moţionale menţionăm în primul rând pe -**ă** (din *prietenă*, format de la *prieten*), apoi pe **că** (din *română, italiancă* etc.), -**easă** (din *croitoreasă, maioreasă*), -**oaie** (din *leoaie*) şi -**oaică** (din *lupoaică, zmeoaică* etc.). Mai rare sunt sufixele moţionale cu ajutorul cărora se formează substantive masculine de la feminine (de exemplu **răţoi**, derivat de la *raţă* + **-oi** sau **curcan** format de la *curcă* + suf. **-an**).

După clasele morfologice sau părţile de vorbire cărora le aparţin derivatele cu ajutorul sufixelor, acestea din urmă se pot clasifica în:

a) *Substantivale* (de exemplu: **-tor**, **-an**, **-ime**, **-eală** etc.);

b) *Adjectivale* (de exemplu: **-ic**, **-os**, **-al** sau **-bil** din *citibil, mâncabil*);

c) *Verbale* (de ex.: **-ui** din *prăfui, sfătui;* **-iza** din *abstractiza* sau **-ona** din *concluziona, atenţiona, excepţiona, presiona* şi altele, pe care nu le recomandăm);

d) *Adverbiale* (de ex.: **-eşte** din *hoţeşte*, **-iş** din locuţiunea *pe furiş* sau **-mente** din *actualmente, realmente, literalmente* şi altele, care sunt, de obicei, împrumutate sau calchiate).

*

Alături de derivarea propriu-zisă sau *progresivă* (care, după cum am văzut, constă în adăugarea de afixe), există şi o derivare regresivă sau *inversă*, care constă în suprimarea unor afixe reale sau aparente de la cuvinte preexistente. Întrucât acest aspect al derivării e mult mai complicat decât toate celelalte şi el nu a fost suficient studiat nici chiar în lingvistica generală, ne vom opri asupra lui mai pe larg, relevându-i esenţa, aspectele fundamentale, productivitatea şi, în general, importanţa pe care o prezintă din diverse puncte de vedere.